‘यो प्रेम !’ नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा
शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
नेपाली दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को उद्देश्य पूरा
गर्ने प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र

<u>शोधार्थी</u>
प्रतिक्षा निरौला
स्नातकोत्तर (एम.एड.) नेपाली दोस्रो वर्ष
दोस्रो वर्षको परीक्षा रोल नं. २८०५०६/२०६२
रजिस्ट्रेसन नं. ६-१-२२४-७४-९७
क्याम्पस दर्ता नं ७७०
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय
विभाग

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग विश्व विद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुरका शिक्षा स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थी श्रीमती प्रतिक्षा निरौलाले तयार पार्नु भएको " 'यो प्रेम !' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन" नामक शोधपत्र शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर (एम.एड) तहको निमित उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

भोजराज ढुङ्गेल (विभागीय प्रमुख)	....
प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा	....
प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल	....
श्री महेश्वर न्यौपाने	....
डा. पारसमणि भण्डारी	....

मिति :

शोध निर्देशकको मन्तव्य

नेपाली शिक्षा विभाग, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग विश्वविद्यालय क्याम्पस कीर्तिपुरका छात्रा श्रीमती प्रतिक्षा निरौलाले नेपाली शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर (एम.एड.) उपाधिको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि 'यो प्रेम !' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । उहाँले तयार गर्नु भएको यस शोधप्रति म सन्तुष्ट छु । तसर्थ यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

....
महेश्वर न्यौपाने

मितिः :
काठमाडौं, नेपाल

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभाग एम.एड. द्वितीय वर्षको पाँचौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको "यो प्रेम ! नाटको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन" शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरूवर श्री महेश्वर न्यौपानेज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । अति व्यस्त समयको बीचबाट पनि यस शोधपत्रको तयारीका क्रममा आफ्नो व्यस्ततालाई समेत परवाह नगरी अमूल्य समय दिनु भई स्नेहपूर्वक सल्लाह, सुझाव एवम् प्रेरणा दिएर सुमार्गमा डोऱ्याउनु हुने श्रद्धेय गुरू महेश्वर न्यौपानेप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्र लेखनका क्रममा आवश्यक सल्लाह दिई सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरू भोजराज ढुङ्गेलज्यूप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञाता व्यक्त गर्दछु । शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शोध प्रस्तावनाको प्रारम्भिक चरणदेखि आवश्यक सरसल्लाह र सुझाव दिई आफ्नो प्राज्ञिक सहयोग उपलब्ध गराउनु हुने डा. पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधविषय निर्धारणमा उचित बाटो औंल्याइँ अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनुहुने उप प्रा. श्री यादवप्रकाश लामिछानेज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी यस शोधपत्रको तयारीमा शीघ्रताका लागि कार्योन्मुख गराउनु हुने नेपाली विभागका आदरणीय गुरूहरुप्रति सदा आभारी रहनेछु ।

विविध आर्थिक र व्यवहारिक कठिनाइहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम खर्च गरेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याउनु हुने मेरा पिता डिल्लीप्रसाद निरौला र माता कृष्णदेवी निरौलाप्रति म आजीवन ऋणी छु । यस शोधपत्र लेखनमा प्रेरणा एवम् हौसला दिदै अन्य विविध कार्यमा अपूर्व सहयोग गर्नुहुने आदरणीय बुबा (ससूरा) स्थीरप्रसाद कोईराला र आमा (सासू) भोजकुमारी कोईरालाप्रति आभारी छु । शोधपत्रको प्रस्तावना तयारीका क्रमदेखि सामग्री सङ्कलन गर्न सहयोग पुऱ्याई लेखन कार्यमा बारम्बार घचघच्याईरहने श्रीमान दीपक कोइरालाज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै अन्य कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने स्नेही छोरा दिवस कोईरालालाई धन्यवाद नदिई रहन सक्तिनं ।

प्रस्तुत शोधपत्रको साफीलाई छोटो समयको बीचमा अत्यन्त मेहनतसाथ कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने कृष्ण महर्जनजीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रतिक्षा निरौला
एम.एड. दोस्रो वर्ष
क्याम्पस दर्ता नं ७७०
रजिष्ट्रेसन नं. ७-१-२२४-७४-९७
दोस्रो वर्षको परीक्षा रोल नं. २८०५०६

मिति २०६३।११।३०

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपत्र परिचय
१.१ शोधपत्रको शीर्षक १
१.२ शोधको प्रयोजन १
१.३ समस्याको कथन १
१.४ शोधको उद्देश्य १
१.५ पूर्व कार्यको समीक्षा १
१.६ अध्ययनको औचित्य ३
१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन ४
१.८ शोध सामग्री सङ्कलन, अध्ययन र विश्लेषण ४
१.९ शोधविधि ४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ५

दोस्रो परिच्छेद : शैली विज्ञानको सैद्धान्तिक परिचय
२.१ शैलीको परिचय ६
२.२ शैलीविज्ञान ८
२.३ शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक स्वरूप १०
२.४ कृति विश्लेषणको शैलीवैज्ञानिक आधार १३
२.५ सारांश १८

तेस्रो परिच्छेद : कथानकको आधारमा 'यो प्रेम !' नाटक
३.१ परिचय १९
३.२ कथानक १९
३.३ नाटकको नामकरण २०
३.४ अध्याय विभाजन र कथानक २२
३.५ कथानक विकासक्रम २५
३.६ 'यो प्रेम !' नाटकको कथानक विकासक्रम तालिका २७
३.७ कथानक विकासक्रम तालिकाको विश्लेषण ३०
३.८ सारांश ३४

चौथो परिच्छेद : चरित्रको आधारमा 'यो प्रेम !' नाटक
४.१ परिचय ३५
४.२ चरित्र ३५
४.३ 'यो प्रेम !' नाटकका पात्रहरू ३५
४.४ चरित्र वर्गीकरणको आधार/प्रकार ३६
४.५ 'यो प्रेम !' नाटकका चरित्रहरूको वर्गीकरण तालिका ३७
४.६ चरित्रहरुको तालिकाको व्याख्या विश्लेषण ३८
४.७ सारांश

पाचौं परिच्छेद : चयनको आधारमा 'यो प्रेम !' नाटक
५.१ परिचय ४६
५.२ चयन ४६
५.२.१ शब्दचयन ४६
तत्सम शब्द चयन ४७
तद्भव शब्दचयन ४८
आगन्तुक शब्दको चयन ४९
नाम पदको चयन ५०
सर्वनाम पदको चयन ५१
विशेषण पदको चयन ५३
क्रियापदको चयन ५४
निपातको चयन ५५
क्रिया विशेषण पदको चयन ५५
नामयोगीको चयन ५६
संयोजकको चयन ५७
५.२२ शब्द चयनको तालिका ५७
५.२.३ चिन्ह प्रयोग ५८
प्रश्न चिन्हको प्रयोग ५८
पूर्णविराम चिन्हको प्रयोग ५८
अल्पविराम चिन्हको प्रयोग ५९
विस्मयसूचक चिन्हको प्रयोग ५९

५.२.४ वाक्य चयन ६०
सरल वाकय चयन ६१

संयुक्त वाक्य चयन ६१
मिश्र वाक्य चयन ६२
५.२.५ बिम्ब र प्रतीकको चयन ६२
५.२.६ उखान-टुक्काको चयन ६३
५.२.७ सारांशः ६३

छैटौं परिच्छेद : विचलन र समानान्तरताको आधारमा 'यो प्रेम ¤' नाटक
६.१ परिचय ६४
६.२ विचलन ६४
कोशीय विचलन ६४
६.२.२ व्याकरणिक विचलनः ६५
६.२.३ ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलनः ६६
६.२.४ अर्थतात्त्विक विचलनः ६८
६.३ समानारन्तरता : ६९
६.३.१ बाह्य समानान्तरताः ६९
६.३.२ आन्तरिक समानान्तरताः ७१
६.४ सारांश ७२

सातौं परिच्छेद : निष्कर्ष
७.१ निष्कर्ष ७३
७.२ सन्दर्भ-ग्रन्थ सूची र परिशिष्ट
क. सन्दर्भ-ग्रन्थ सूची ७६
ख. परिशिष्ट ७८

तालिका सूची

१.	शैलीविश्लेषण प्रक्रिया तालिका	१३
२.	संरचना तालिका	२३
३.	कथानक विकासक्रम तालिका	२५
४.	कथानक विकासक्रम तालिका	२६
५.	फ्रेटागको सूचिस्तम्भ तालिका	२८
६.	पात्रसूचि तालिका	३५
७.	चरित्रहरुको वर्गीकरण तालिका	३७
८.	रेखाङ्कित पदवर्ग तालिका	५७
९.	ध्वनिक्रम तालिका	६७
१०.	शब्द-सूची तालिका	७७